

Consolidarea donatismului în prima jumătate a secolului al IV-lea

Dragoș Boicu¹

Rezumat:

Mișcarea donatistă reprezintă un fenomen ce poate fi studiat ca paradigmă pentru apariția schismelor și evoluția lor de la o abatere canonic-disciplinară la una dogmatico-morală, transformând gruparea dizidentă într-una eretică. Materialul de față își propune să aprofundeze modul în care s-a consolidat această rezistență a clerului numidian în timpul dinastiei constantiniene în pofida concesiilor și presiunilor exercitate asupra sa.

Cuvinte cheie:

Constantin cel Mare, Africa de Nord, Donatism, Donatus Magnus, circumcelliones

Deși era considerată de la bun început o instituție teandrică, dorită, întemeiată și cărmuită în chip tainic de Dumnezeu, Biserica, infailibilă în sine ca extensiune a Trupului lui Hristos – Capul ei, se confruntă de-a lungul istoriei cu o problemă caracteristică organismelor vii: mutația. Firește, nu ne referim în acest caz la apariția bruscă a unui caracter genetic nou, care reflectă o modificare ereditară corespunzătoare materialului ereditar, ci mai degrabă la o modificare fundamentală de structură, fie ea disciplinară, liturgică sau dogmatică. Încă din primul secol al erei creștine apar o serie de comunități cu anumite particularități care le înstrăinează de kerigma propovăduită de către Sfinții Apostoli în Orientul Apropiat și în bazinul Mării Mediterane. Făcând abstracție pentru un moment de distincția formală dintre erezie și schismă, observăm că tendința de fragmentare este o trăsătură constitutivă și a religiei creștine, după cum Însuși Mântuitorul spunea: „Vi se pare că am venit să dau pace (εἰρήνην) pe pământ? Vă spun că nu, ci dezbinare (διαμερισμόν). Căci de acum

---

¹ Dragoș Boicu, Asistent la Facultatea de Teologie Ortodoxă Sfântul „Andrei Șaguna”, din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. dragosbcu@yahoo.com

înainte cinci dintr-o casă vor fi dezbinați (διαμεμερισμένοι): trei împotriva a doi și doi împotriva a trei” (Lc. 12, 51-52).

În mod paradoxal, protecția pe care împăratul Constantin cel Mare și succesorii săi o oferă creștinismului au favorizat și mai mult răspândirea acestui fenomen în secolul al IV-lea, iar una dintre cele mai grave sciziuni care au afectat Biserica îndată după încetarea persecuțiilor este schisma donatistă.

Pe fondul neînțelegerilor privind succesiunea scaunului episcopal din Cartagina, s-au constituit două grupări care revendicau jurisdicția asupra întregului creștinism african: donatiștii – susținătorii lui Maiorinus – și așa-numiții catholici/ortodocși – care îl susțineau pe Cecilian ca urmaș legitim al episcopului Mensurius². Pentru a soluționa conflictul clerul numidian sau donatist a apelat în repetate rânduri la intervenția împăratului Constantin cel Mare, care a dispus examinarea plângerilor făcute împotriva episcopului Cecilian în cadrul a patru sinoade (Roma – 313, unul în Africa în același an, Arelate – 314, Milano – 316), dându-i-se câștig de cauză acestui din urmă. Cu toate acestea facțiunea rigoristă a donatiștilor s-a impus tot mai mult în nordul Africii, dobândind numeroși adepți, care rupeau comuniunea cu cecilienii și se izolau de toți cei suspectați a fi *traditores* sau în vreo relație cu aceia.

Primele persecuții împotriva donatiștilor

Repetatele apeluri ale donatiștilor la intervenția împăratului au avut inevitabil efecte din prisma dreptului civil al proprietății, întrucât, pronunțându-se în favoarea episcopului Cecilian, împăratul era acum obligat să preia bisericile deținute de donatiști pentru a le preda catholicilor, considerați proprietarii legitimi ai spațiilor ecleziale din Nordul Africii.

După câțiva ani de restricționare a activității donatiștilor, împăratul Constantin cel Mare a constatat că nu reușește să-i determine să renunțe la schismă, ci din contră s-au îndârjit și mai mult, autovictimizându-se și legitimându-și persistența prin cultul dedicat martirilor uciși accidental în timpul operațiunilor de evacuare a bisericilor pentru a fi cedate catholicilor.

Totuși evenimentele desfășurate în intervalul 316-321 stau sub semnul incertitudinii, iar lipsa de consens a istoricilor sporește dubiul ce planează asupra lor. Majoritatea cercetătorilor interpretează puținele izvoare ce acoperă această perioadă

---

² Pentru o geneză detaliată a donatismului a se vedea monografia lui W.H.C. Frend, *The Donatist Church. A Movement of Protest in Roman North Africa*, Oxford, 1952, precum și monumentalul volum al lui Brent Shaw, *African Christians and Sectarian Hatred in the Age of Augustine*, Cambridge University Press, 2011. De asemenea trebuie amintit studiul Pr. Prof. Nicolae Chifăr, „Mișcarea donatistă și politica religioasă constantiniană”, în: *RT* 22 (2012), nr. 4, p. 129-130, precum și modesta contribuție a lui Daniel Nicolae Vălean, *Erezii, controverse și schisme în creștinismul secolelor I-XI*, Limes, Cluj-Napoca, 2009, p. 74-78.

drept semne ale unei persecuții atroce a donatiștilor lansată de trupele imperiale din porunca marelui Constantin. Dar în afară de scrisoarea adresată vicarului Eumalius (noiembrie 316) și textul donatist *Passio Sancti Donati* nu avem nici o altă dovadă care să ateste respectivele persecuții³. Fără îndoială că restituirea bisericilor s-a făcut cu dificultate și de multe ori cu forța, dar forțele imperiale trimise de împăratul Constantin erau instruite să folosească doar ciomege [qui non gladiis sed impia fustium caede trucidabantur] pentru a pune în aplicare dispoziția sa, ceea ce subliniază și mai mult intenția augustului de a prelua edificiile fără să se ajungă la uciderea donatiștilor. Această mărturie este oferită de textul donatist deja menționat care surprinde printre alte informații și uciderea unui cleric, în circumstanțe mai degrabă accidentale, așa cum este cazul episcopului Honoratus de Sicilibba, „abia înțepat” în gât de sabia tribunului în timpul unei busculade⁴.

Această opinie pare a fi susținută și de Optatus de Mileve care amintește de numeroasele plângeri depuse de donatiști în urma uciderilor provocate de Paul și Macarie în Cartagina, Bagai și Petro Nova (în 347), dar schismaticii nu îi blamează pe Leonțiu și Ursacius care au coordonat retrocedările dintre 317 și 321. Prin urmare, nu există nicio dovadă solidă că în acest interval ar fi avut loc represalii sistematice, ci doar de aplicări moderate ale dispozițiilor imperiale care prevedeau cedarea bisericilor către clerul catolic și exilarea ierarhilor donatiști turbulenți⁵.

În ciuda măsurilor luate de Constantin, dizidenții și-au consolidat poziția, profitând de confruntările cu forțele de ordine pentru a-și legitima statutul de victimă în vreme ce împăratul și clerul cecilian sunt considerați agenți sau asociați ai satanei pentru că s-au folosit de bani și diverse favoruri pentru a-i ademini pe donatiști și pentru a le frânge rezistența⁶. Mai mult chiar, până în 321 i-au adresat lui Constantin cel Mare un document în care respingeau categoric orice fel de comuniune cu Cecilian și susținătorii săi. Acest lucru îl determină pe împărat să suspende orice încercare de a reface unitate bisericii din Africa, întrucât calea dialogului nu a fost niciodată deschisă⁷, donatiștii menținându-și cu obstinație aceeași poziție radicală formulată încă dinainte de 314.

---

³ Noel Lenski, „Constantine and the Donatists. Exploring the Limits of Religious Toleration”, în: Martin Wallraff (Hg.), *Religiöse Toleranz. 1700 Jahre nach dem Edikt von Mailand*, Colloquia Raurica, De Gruyter, Berlin /Boston, 2016, p. 108 sqq

⁴ *Passio Donati*, VII, *PL* 8, 755: „episcopi jugulum tribuni gladius non penetravit, tamen compunxit”.

⁵ A se vedea Éric Fournier, „Constantine and Episcopal Banishment: Continuity and Change in the Settlement of Christian Disputes”, în: Julia Hillner, Jörg Ulrich and Jakob Engberg (eds.), *Clerical Exile in Late Antiquity*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2016, p. 47-66.

⁶ Noel Lenski, art. cit., p. 123.

⁷ *Ibidem*, p. 112.

Prin urmare, augustul emite un rescript de toleranță în care, fără a le da câștig de cauză, suspendă persecutarea lor și acceptă existența unei rupturi de proporții în Biserica din Nordul Africii. În consecință îi cheamă din exil pe clericii donatiști și proclamă în Africa o relativă libertate religioasă, iar la 5 mai 321 îi trimite lui Verinus, vicarul Africii, o scrisoare prin care îi aduce la cunoștință dispozițiile rescriptului de toleranță.

Schimbarea atitudinii imperiale față de donatiști a provocat o agitație teribilă în Africa motiv pentru care Constantin cel Mare se vede nevoit să adreseze episcopatului catholic o epistolă în care își justifică renunțarea la constrângerile aplicate dizidenților⁸. Documentul exprimă îngrijorarea împăratului pentru bunăstarea tuturor cetățenilor și evidențiază regretabila încăpățănare a dizidenților, dar în același timp afirmă necesitatea manifestării indulgenței și propune o formă concretă de toleranță. Urmărind aceste patru elemente care alcătuiesc structura epistolei, Noel Lenski consideră că documentul se aseamănă extrem de mult edictului de toleranță publicat de Galeriu în anul 311. Evident, există și numeroase diferențe așa cum poate observa mai ales în partea finală a textului, unde spre deosebire de Galeriu care acordă toleranță în baza generozității personale din care izvorăște *indulgentia*, Constantin face apel la o virtute specific creștină – *patientia*⁹ –, și chiar recomandă episcopilor să își exerseze răbdarea, îndurând nedreptățile venite din partea donatiștilor

Totuși, până ce leacul ceresc își face efectul, trebuie să ne ținem în frâu planurile ca astfel să cultivăm răbdarea (*patientia*) și să îndurăm totul prin virtutea liniștii (*totum tranquillitatis virtute toleremus*) indiferent ce ar încerca sau face în aroganța lor prin practicile necumpătării ei. Să nu se răsplătească cu nimic rău nedreptății (*Rm 12, 17*), căci într-adevăr trebuie să-i slujim lui Dumnezeu, fiind o nebulie să ne însușim răzburarea (ce stă în) mâinile (Lui) (*Rm 12, 19*), mai ales atunci când credința noastră ar trebui să ne dea certitudinea că orice lucru am îndura de la astfel de oameni din pricina nebuliei lor, se va socoti la Dumnezeu ca un dar al martiriului¹⁰.

---

⁸ Jean Louis Maier, *Le Dossier du donatisme. Vol. 1: Des origines à la mort de Constance II (303-361)*, Akademie Verlag, Berlin, 1987, p. 240

⁹ Cel mai probabil, Constantin cel Mare descoperă *patientia* ca principiu moral și politic prin intermediul scrierilor lui Lactațiu cf. Noel Lenski, p. 130 sqq

¹⁰ *Epistola Constantini Imperatoris ad episcopos (321)* în H.v. Soden, *Urkunden zur Entstehungsgeschichte des Donatismus*, 1913, reed. de H.v. Campenhausen, în: *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen (=KIT)*, 122, Berlin, 1950, p. 52: „Verum dum caelestis medicina procedat, hactenus sunt consilia nostra moderanda ut patientiam percolamus et, quicquid insolenta illorum pro consuetudine intemperantiae suae tentant aut faciunt, id totum tranquillitatis virtute toleremus. Nihil ex reciproco reponatur iniuriae (*Rm 12, 17*); vindicta menim quam deo servare debemus (*Rm 12, 19*) insipientis est manibus

Și acest pasaj din scrisoarea adresată episcopatului african exprimă aceeași frustrare și neputință a împăratului de a-i determina pe donatiști să renunțe la schismă, deși le-a făcut repetate concesii și a încercat chiar să-i forțeze să-l recunoască pe Cecilian, lipsindu-i de lăcașurile de cult și expunându-i unor tratamente mai dure cu speranța că privațiunile îi vor face mai concilianți sau chiar îi vor determina să renunțe la rezistența față de Biserica din care s-au desprins, readucându-i la unitatea mult dorită de Constantin.

Dar edictul de la 5 mai 321 va facilita răspândirea donatismului pe cuprinsul întregii Africi de Nord. Se pare că în acest context, acțiunile schismaticilor au devenit tot mai îndrăznețe și au culminat cu revolta condusă de Axido și Fasir, supranumiți „căpitani ai sfinților” (duces sanctorum), care au terorizat zonele rurale și au amenințat ordinea publică până ce au fost reprimați de către *comes* Taurinus¹¹. Trebuie să menționăm că acesta este primul caz în care creștinismul de o anumită formă se identifică cu o mișcare națională, opoziția religioasă față de Roma având un puternic corespondent politic¹².

Este evident și faptul că împăratul dezaprobă poziția donatistă și am putea spune că, după cum schismaticii au rămas neclintii în convingerile lor formulate îndată după alegerea lui Cecilian ca episcop al Cartaginei, la fel și Constantin cel Mare își menține cu fermitate prejudecata exprimată încă din 312 când îi acuza că „stăruie încă în nebunia lor”¹³. Concesiile făcute dizidenților vin cu prețul unui ton condescendent și al construirii unei retorici a dezaprobării, elemente care pot fi identificate și în epistola adresată de Constantin episcopilor africani în anul 330¹⁴, ultima piesă din dosarul donatist pe durata domniei lui. Acest text exprimă și mai clar dezaprobarea augustului care nu ezită să-i caracterizeze pe susținătorii lui Donatus ca nebuni, încăpățânați, bolnavi și puși în slujba satanei. Lehamitea împăratului devine și mai evidentă din dispoziția lui ca episcopii catolici numidieni să nu mai încerce să își recâștige biserica din Cirta, ocupată abuziv de donatiști, asigurându-i că le va construi o nouă biserică,

---

usurpare, maxime cum debeat fides nostra confidere quicquid ab Huiusmodi hominum furore patietur martyrii gratia apud deum esse valiturum”.

¹¹ Optatus de Mileve (Afrus), *De Schismate Donatarum Adversus Parmenianum, Libri VII*, III, 4, CSEL 26, edit. Carol Ziwsa, Viena 1893, p. 82.

¹² Teza devenită clasică în urma contribuțiilor lui Friend, a fost combătută recent de Brent Shaw în volumul *Sacred Violence. African Christians and Sectarian Hatred in the Age of Augustine*, Cambridge University Press, 2011, p. 54-55.

¹³ Epistola împăratului Constantin către Cecilian, episcopul Cartaginei, Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească*, X,6,1-5, PSB 13, p. 384-385.

¹⁴ *Epistola Constantini ad episcopos Numidas*. Documentul cu nr. 33 se găsește în colecția de acte editată de H.v. Soden, *Urkunden zur Entstehungsgeschichte des Donatismus*, p. 53-56.

doar să nu mai aibă nicio legătură cu acești dizidenți lipsiți de bun simț și de dispoziție spre dialog. Din contră, aceștia trebuie lăsați în grija lui Dumnezeu:

Într-adevăr, judecata Dumnezeului Celui Preaînalt se vede din această (situație) mai mare și mai dreaptă, că El suportă astfel de oameni cu calm și condamnă cu răbdare toate nelegiuirile pe care ei le comit, suportându-le, de vreme ce Dumnezeu a făgăduit că El este Răzbunătorul tuturor¹⁵.

Desigur, relaxarea restricțiilor ce-i vizau pe donatiști poate fi văzută și în contextul mai larg al politicii interne a Imperiului Roman și mai cu seamă pusă în legătură cu conflictele dintre Constantin cel Mare și Liciniu. Astfel se poate observa că în momentul instalării primelor animozități dintre cei doi auguști între 314 și 316, fiul lui Constanțiu Chlor alege calea dialogului și a sinoadelor, iar după încetarea războiului civil, Constantin intervine mai brutal în chestiunea donatistă și, nefiind presat de alți factori își poate permite micile tulburări din Nordul Africii. Totuși în 321, tensiunile dintre Liciniu și cumnatul său reapar după ce Constantin încălcă prevederile tratatului de pace din 316, intrând cu trupe pe teritoriile lui Liciniu în urmărirea unor sarmați ce-i invadaseră posesiunile. Situația s-a repetat câteva luni mai târziu când Constantin îi atacă pe goții ce devastau Tracia, motiv pentru care augustul Orientului îl acuză de încălcarea înțelegerii și începe pregătirile pentru un nou război civil, când avea nevoie de provincialii africani, dar și de asigurarea loialității acestei regiuni care asigura proviziile de grâu necesare Romei și Italiei întregi.

Coincidență sau nu, intervalele de conflict politic corespund celor în care împăratul Constantin cel Mare se arată conciliant, deși este conștient de erorile donatiștilor și frustrat de încăpățânarea cu care aceștia își susțin cauza. Totuși după anul 324, când devine singurul stăpânitor al Imperiului Roman, Constantin nu mai reia prigoana schismaticilor, decizie influențată pe de o parte de agravarea crizei ariene care a dus la convocare Sinodului I Ecumenic (Niceea – 325), dar și de convingerea că rezistența donatistă consolidată de-a lungul unui deceniu nu poate fi spulberată decât de judecata divină, așa cum s-a putut vedea din cele două texte constantiniene din anul 321, respectiv 330.

Ceea ce frapează este convingerea donatiștilor că ei sunt „fii martirilor” care constituie „Biserica adevărului” și subliniază abilitatea cu care au reușit să își construiască o identitate în jurul noțiunii de martiraj într-o epocă în care, cel puțin teoretic, între creștinism și Imperiu nu mai exista un conflict. Totuși, folosindu-se de orice prilej care antagoniza autoritățile cu dizidenții, aceștia nu ratează nici un moment pentru a se prezenta ca victimele agresiunilor unui împărat care nu se dovedește cu nimic mai bun decât persecutorii Dioclețian și Galeriu, în timp ce donatiștii sunt

---

¹⁵ *Ibidem*, p. 55.

descendenții legitimi ai martirilor și nu ezită ei înșiși să devină martiri când situația o impune. Autoritatea acumulată prin sacrificiul dizidenților conferă grupării donatiste un elan greu de stăvilit, dar și o autosuficiență tipică care alimentează și mai mult aroganța „puținilor aleși”, radicalizându-i pe o cale tot mai distantă de preceptele evanghelice. Intrați pe acest făgaș care escaladează zi de zi în situații tot mai aberante, prezentate drept încercări ce trebuie depășite cu aceeași obstinație, schismaticii ajung la săvârșirea de atrocități înfiorătoare, care nu au nimic în comun cu spiritualitatea și tezaurul liturgico-dogmatic pe care pretind că îl protejează.

Evoluția donatismului în timpul fiilor lui Constantin cel Mare

Moartea marelui Constantin va lăsa un gol profund atât în viața politică a Imperiului Roman, dar acest lucru nu a însemnat și stoparea procesului de transformare a spațiului mediteranean într-o societate în care elementul creștin devine dominant. Însă această evoluție se va dovedi una plină de contraste și paradoxuri. Imperiul a fost împărțit între fiii lui Constantin – Constantin al II-lea (337-340), Constanțiu al II-lea (337-361) și Constans (337-350) – după cum urmează: „partea ce fusese cândva a bunicului său (Constanțiu I) i-a lăsat-o fiului său mai mare (Galia, Britania și Spania cu Mauritania Tingitana); răsăritul (Egiptul, Orientul, Asia, și Pontul), celui de al doilea; iar întinderile cuprinse între acestea două (Italia, Africa, Pannonia, Illyricum și Tracia), celui de-al treilea”¹⁶.

Pacea imperiului avea să fie rapid tulburată, când frații vitregi ai marelui Constantin, Iulius Constantius, Dalmatius, Hannibalius, precum și toți descendenții pe linie bărbătească din „ramura Theodoriei”, soția legitimă a împăratului Constanțiu (I), vor fi masacrați, doar Galus și Iulian, copii pe atunci, scăpând cu viață. Istoricul Philostorgiu, recunoscut pentru înclinația sa ariană, pentru a justifica acest act, în urma căruia principalul beneficiar devenea Constanțiu (al II-lea), afirmă ca aceste măsuri sângeroase au fost represaliile împotriva celor despre care se zvonea că l-ar fi otrăvit pe marele Constantin, moartea sa nefiind deloc naturală¹⁷.

Totuși, vărsarea de sânge nu a fost suficientă pentru restabilirea echilibrului politic. Revenirea la forma de conducere poliarchică se va dovedi ea însăși falimentară, curând ivindu-se conflicte între cei trei frați. În vreme ce Constanțiu era nevoit să țină piept perșilor în Orient, în Apus izbucnește conflictul între Constans și Constantin al II-lea, care asigura tutela peste provinciile guvernate de fratele său mai mic. Însă mezinul nu a suportat foarte multă vreme imixtiunea lui Constantin, drept pentru care va încerca să își consolideze autonomia. În consecință Constantin, vrând să

---

¹⁶ Eusebiu, *Vita Constantini*, IV,51,1, *PSB* 14, p. 179.

¹⁷ Robert M. Franks, „The Dynasty of Constantine Down to 363”, în: *The Cambridge companion to the Age of Constantine*, ed. Noel Lenski, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 99.

restabilească ordinea, invadează posesiunile lui Constans la începutul anului 340, dar în marșul său prin Italia, rămasă fidelă împăratului de la Sirmium, se confruntă cu o puternică rezistență din partea populației, urmând ca în cursul bătăliei de la Aquileea din 340, Constantin să fie ucis, iar cadavrul lui să fie aruncat în apele râului Alsa, aflat în vecinătatea orașului¹⁸.

Astfel, Constans devenea stăpânitor peste întregul Apus. Împreună cu Constanțiu, acesta a sporit cu noi dispoziții legislația favorabilă creștinilor și s-a implicat în mod deosebit în problemele Bisericii sfâșiate de criza ariană, însă, asemenea tatălui lor au amânat botezul până spre sfârșitul vieții, dovadă că apartenența la creștinism nu avea încă o însemnătate deosebită pentru viața politică a Imperiului¹⁹.

Suținători ai celor două facțiuni creștine: cea niceeană, respectiv semiariană, Constans și Constanțiu vor întreține relații tensionate, însă presiunile externe ale francilor pe frontierele danubiene și renane, pe de-o parte, și ale perșilor în Orient, pe de alta, au împiedicat escaladarea violențelor între cei doi frați, câmpul de bătălie doctrinară dintre semiarianism și ortodoxie fiind de această dată Illyricul, unde vor fi organizate o serie întreagă de sinoade (Sardica 343, Sirmium 348, 351, 357) a căror menire era realizarea unui consens, soluția fiind condamnarea arianismului pur. Pe fondul acestor sinoade se face remarcat sprijinul deosebit pe care îl acordă Constanțiu ierarhilor semiarieni.

Echilibrul menținut astfel între cele două facțiuni creștine va fi distrus o dată cu proclamarea lui Flavius Magnetius Maximus august în Apus și uciderea lui Constans în anul 350. Convins că urmează parcursul venerabilului său părinte, țelul lui Constanțiu va fi acela de a reface unitatea teritorială a Imperiului, dar și de a restaura pacea religioasă. De aceea, după ce pacifică frontiera persană, va veni personal în Illyric în anul următor, pe de o parte pentru a susține partida semiariană la sinodul de la Sirmium din 351, iar pe de altă parte pentru a urmări acțiunile uzurpatorului și pentru a organiza ofensiva împotriva lui. Prima confruntare dintre cei doi avea să aibă loc în același an la Mursa, unde trupele lui Magnetius vor fi înfrânte, în vreme ce uzurpatorul va fi hăituit vreme de încă doi ani până ce acesta, încolțit la Lugdunum în Galia, își va lua singur viața²⁰. Astfel Constanțiu rămâne singur stăpânitor peste întregul Imperiu.

Pentru Biserica din Africa războaiele civile din intervalul 340-353 au reprezentat un moment de întărire a dizidenților donatiști care și-au cristalizat opoziția față de tot ce însemna *ecclesia traditorium*, iar un rol însemnat în consolidarea opiniei lor l-a avut

---

¹⁸ Dumitru Tudor, *Figuri de împărați romani*, vol. 2, Ed. Enciclopedică Română, București, 1974, p. 92.

¹⁹ John Meyendorff, *Imperial unity and christian divisions. The Church 450-680 A.D.*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1989, p. 7.

²⁰ Dumitru Tudor, *op. cit.*, p. 98-100.

un amestec ciudat de autovictimizare și răbufnire violentă. Dizidența episcopului Donatus și a clerului concentrat în jurul său a luat forma unei intransigențe grave, afirmată ca refuz al compromisului, dar dovedită ca simptomă a autosuficienței care nu are decât „motivația (impură) a orgoliului”²¹.

Radicalismul promovat de Donatus Magnus era extrem de atractiv, astfel încât circa 300 de episcopi africani i-au recunoscut autoritatea, iar către sfârșitul domniei lui Constantin cel Mare 270 de ierarhi se reunesc într-un sinod la Cartagina sub președinția lui Donatus, unde au dezbătut timp de 75 de zile problema validității tainelor săvârșite de clericii traditores. Potrivit concepțiilor Sfântului Ciprian, validitatea sacramentelor era strâns legată de starea morală sau vrednicia săvârșitorului. Deși în decursul celor două luni și jumătate de discuții nu s-a ajuns la o decizie tranșantă, Donatus a susținut rebotezarea tuturor cecilienilor care intră în comuniune cu el, întrucât în afara acestei comuniuni nu exista un botez valid. Acest punct de vedere va fi îmbrățișat și aplicat de ceilalți ierarhi, deși au existat și excepții precum situația cu care se confrunta episcopul Deuterius de Macri în Mauritania²².

Prin urmare, momentul morții lui Constantin cel Mare îl găsește pe Donatus sporindu-și autoritatea, în vreme ce despre urmașii lui Cecilian la cârma Bisericii din Cartagina nu se mai știe nimic timp de aproape un sfert de veac²³.

De altfel, cu câteva excepții, autoritatea episcopului Donatus era recunoscută pe cuprinsul tuturor provinciilor africane, ba chiar se întrevedea recunoașterea lui de către împăratul Constans ca întâistătător al Cartaginei și, prin urmare, primat al întregii Africi Romane²⁴. Prezența ștearsă a lui Gratus, episcopul cecilian al metropolei mediteraneene, a contribuit și ea din plin la întărirea elementului donatist, precum și la generalizarea stării de schismă prin izolarea de toți cei suspectați a fi *traditores* sau în vreo relație cu aceia.

Se pare că nu era vorba doar de o separare bisericească, ci una socială în care contactele dintre cele două tabere se mărgineau doar la atacuri la persoană și, uneori, violențe de stradă. Deși este tentant să se facă o asociere simplistă între anumite categorii sociale care au îmbrățișat donatismul sau care au rămas pe mai departe în comuniune cu Biserica Romei și clerul cecilian, nu se poate realiza o delimitare precisă care să suprapună opțiunea religioasă cu un mediu anume, ori cu o anumită orientare politică. Din contră, în absența unei opoziții reale, donatismul a fost îmbrățișat deopotrivă de cetățeni de vază și de sclavi, de locuitori ai marilor orașe ori din mediul rural, de intelectuali și de fermieri.

---

²¹ Andrei Pleșu, <https://pressone.ro/andrei-ple-su-la-70-de-ani-un-dialog-despre-curaj-si-compromisuri-i/>

²² Augustin, *Epistola* 93, 43, *PL* 33, 329-330.

²³ W.H.C. Frend, *The Donatist Church*, p. 168.

²⁴ *Ibidem*, p. 169.

Tot în acest interval facțiunea donatistă se va dezvolta și din punct de vedere patrimonial, fiind acaparate numeroase proprietăți, ceea ce, potrivit reputatului istoric William Hugh Clifford Frend, era mai degrabă simptomul pierderii entuziasmului inițial pe care l-a avut mișcare donatistă ca reacție spontană de opoziție față de cei ce l-au trădat pe Hristos, și ca o urmare a dezvoltării unei rutine specifice unui organism instituționalizat²⁵. Aceste schimbări, precum și diferențele de opinii dintre principalii lideri ai acestei grupări au predispus-o la fragmentări succesive din care au rezultat 6 facțiuni: rogaștii – cei mai moderați, urbanăștii, claudienii, primianiștii, maximianiștii și violenții circumcellioni.

Aceștia din urmă, denumiți și „agonistici” sau „luptătorii” erau o grupare donatistă radicală alcătuită în bună parte din berberi nomazi și zilieri care trudeau „cu spatele încovoiat și cu tâmplele asudate”²⁶. Ei sunt menționați de Fericitul Augustin ca țărani sau lucrători agricoli (agrestes), care și-au abandonat parcelele și trăiesc din răspândirea spaimei pe marile proprietăți²⁷, latifundiarii fiind percepuți ca agenți ai Satanei²⁸. Prin urmare acțiunile circumcellionilor aveau atât un caracter religios cât și unul economic, îndreptându-și agresiunile împotriva așa-numiților traditores, dar și împotriva marilor creditori și a deținătorilor de mari domenii agricole.

Totuși, aspectul de revoluție socială era unul secundar, circumcellionii fiind în ultimă instanță niște fanatici, care abandonaseră traiul sedentar pentru a vagabonda prin diferite sate, trăind de pe urma celor pe care îi îndoctrinau cu principiile extremiste. Însăși denumirea de circumcellioni deriva din formula „circum cellas” (în jurul altarelor) ceea ce indică faptul că acești donatiști radicali erau hrăniți și întreținuți în preajma micilor temple rurale, preschimbate în capele sau în jurul sanctualelor ridicate pe mormântul unui martir sau sfânt. De asemenea, activitatea lor se desfășura cu preponderență în mediul rural sub forma unui pelerinaj perpetuu: se practica sălășluirea temporară în preajma mormintelor sfinților, actualizând vocația creștinului de călător al acestei vieți „căci nu avem aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea ce va să fie” (Evr. 13, 14). Dar chiar și așa s-au putut identifica câteva centre din care erau coordonate acțiunile circumcellionilor, acestea fiind localizate tot în spațiul rural din nordul Numidiei în așa-numitele *castella* (fortificațiile) din Fussala și Sinitum²⁹.

Traiul nomad și devoțiunea pentru martiri au facilitat inocularea în grupurile de circumcellioni a unei concepții proprii și denaturate a martiriului, pe care acești

---

²⁵ *Ibidem*, p. 170.

²⁶ Optatus de Mileve, *Libri VII*, V,7, p. 135-136: „qui curvato dorso et desudatis lateribus sinus terrae faciat”.

²⁷ Augustin, *Contra Gaudentium*, I,28,32, PL 43, 725.

²⁸ W.H.C. Frend, *Martyrdom and Persecution the Early Church. A Study of a Conflict from the Maccabees to Donatus*, Basil Blackwell, Oxford, 1965, p. 556.

²⁹ *Idem*, *The Donatist Church*, p. 172-173.

donatiști se arată prea lesne dispuși să-l îmbrățișeze. În fapt este expresia unei lehamite generale cauzată de lipsa de perspectivă socială și/sau materială pentru aceste grupuri de populație defavorizate, survenită pe fondul inechităților sociale specifice societății antice. Această stare generală de insatisfacție crea o disponibilitate psihică pentru martiraj, pregătit și prin dansuri rituale precum și libații degenerate în veritabile orgii bahice, menite să mijlocească binecuvântarea și puterea mucenicilor înmormântați în locurile în care sălășluiau. Înveșmântați în culori cernite ca niște monahi, după cum reține Isidor de Sevilia³⁰, se năpusteau asupra nefericitelor victime agitând în văzduh temutele bâte despre care Fericitul Augustin spunea că circumcellionii le folosesc pentru a-și amenința inamicii deși,

„nu se poate dovedi că această [violență] a fost îngăduită nici de Hristos, nici de împărat, [ca să fie folosite] bâte și fiare înroșite ori nebunia nelegiuită. Întrucât scris este «Pune sabia în teacă» (*Mt 26, 52*), au crezut că uzul de bâte nu este o crimă, pentru ca să nu moară omul (lovit), ci să fie zdrobit foarte tare și, astfel, să moară după aceea, chinuit deja de agonie. Dar dacă chiar le-ar fi milă, l-ar putea ucide dintr-o singură lovitură de bătă. (Circumcellionii) numesc bâtele Israel pentru că Dumnezeu a pronunțat acest nume cu cinste și același nume l-au distrus mai mult decât trupul pe care l-au ciopârțit»³¹.

Textul reflectă deopotrivă îndârjirea celor ce se intitulau „milites Christi”, dar și o oarecare prudență în actul de violență, fiind folosite arme „neletale”, a căror posesie era îngăduită de autorități. Totuși, acest lucru nu diminuea în sine agresivitatea cu care circumcellionii își susțineau și impuneau punctul de vedere doctrinar și social, ci din contră sporea devoțiunea deosebită pentru martiri și martiraj, pe care îl căutau provocând legiunile romane pentru a fi uciși și trimiși în rândul sfinților³², strigând în

---

³⁰ Isidor, *De officiis ecclesiasticis*, II, 15, PL 83, 796-797: „Circumcellionum, qui habitu monachorum usquequaque vagantur”.

³¹ Aug. *Psalmus contra partem Donati*, 147, 154-162: „Vos enim non vultis pacem. Illi minantur de fuste... Non Christus, non imperator haec probatur permisisse, / fustes et ignes privatos et insaniam sine lege. / Quia scriptum est *Reconde gladium*, scelus non putant in fuste, / non ut homo moriatur, sed ut conquassetur valde / et postea moriatur inde, iam cruciatus in languore. / Sed tamen si miserentur, occident et uno fuste. / Fustes Israheles vocant quod Deus dixit cum honore, / ut plus vastent ipsum nomen quam corpus quod caedunt inde”.

³² cf. John Joseph A'Becket, „Agonistici”, în: *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 1, Robert Appleton Company, New York, 1907, <http://www.newadvent.org/cathen/01223a.htm>. (3.03.2013) A se vedea, de asemenea, Claude Lepelley, „Juvenes et circoncillions: les derniers sacrifices humains de l'Afrique antique”, în: *Antiquités africaines* 15 (1980), p. 261-271.

timp ce se îndreptau spre moarte „Deo laudes!” (formulă ce inevitabil ne duce cu gândul la mult mai recent uzitatul „Allahu akbar”, scandat de autorii atentatelor sinucigașe).

Pornirile suicidale sunt atestate atât de sursele donatiste cât și de cele catholice. Astfel Tyconius († 423), un autor cu simpatii donatiste, excomunicat în cele din urmă pentru opiniile sale diferite pe tema rebotezării cecilienilor, spunea despre circumcellioni că „nu trăiesc la fel ca ceilalți frați, ci se nimicesc pe ei înșiși ca dintr-o iubire de martiri, ca să fie numiți și ei mucenici după ce au părăsit în mod violent această viață”³³. Pe de altă parte, Sfântul Philastrius, episcopul Bresciei († cca 397), ne informează că „în Africa sunt cei ce se numesc circutores (împrejmuitorii), ei împrejmuesc domeniile și îi adună pe cei pe care îi descoperă pe drum ca să fie uciși de către aceia, zicând că își doresc să sufere martiriul și din această cauză mulți se dedau uneori la tâlhării. Totuși, fiind dați la cazne, îndură nimicirea potrivnică a nenorocirii și sunt uciși în mod violent unii dintre aceștia, care se grăbesc astfel să piară fără motiv și întrețin neajunsurile pentru o moarte onorabilă, dar în loc să se dezpovăreze, mai degrabă se încurcă în judecata viitoare a lui Dumnezeu”³⁴.

Un prim conflict în care sunt implicați circumcellionii izbucnește în anul 340, iar reacția imperială nu a întârziat, și, intuind crearea unei mișcări centrifuge concentrată pe dizidența donatistă, spre sfârșitul domniei împăratului Constans (337-350), a avut loc o nouă încercare de lichidare a schismei. Prin urmare, a fost reînnoit în anul 347 Edictul emis în 317, pentru ca donatiștii să treacă sub autoritatea episcopului cecilian al Cartaginei, Gratus, iar opozații hotărârii imperiale erau amenințați cu represalii dure, în vreme ce episcopii rigoriști se expuneau exilului (cazul lui Donatus Magnus), sau chiar execuției publice (cazul lui Marcus și al altor 9 ierarhi).

Prin urmare circumcellionii alcătuiau „veritabile bande de teroriști nomazi, recrutați la întâmplare din păturile sărace ale populației, dintre oamenii nemulțumiți, indiferent de rasă sau provincia de origine, dintre sclavii fugari, fermierii falșiți, colonii asupriți și criminalii prosciși, dintre rebuturile societății, chiar și dintre catholicii excomunicați, dar mai ales fanatici religioși”³⁵. Dar, deși reprezentau avangarda Bisericii donatiste, căci fără sprijinul acestor „bande de sălbatici” donatismul ar fi fost zdrobit rapid de forțele imperiale, componenta pestriță a acestei grupări radicale și impredictibilitatea circumcellionilor i-au făcut pe episcopii schismatici să se dezică uneori de acțiunile lor, chiar dacă se foloseau de ei ca instrument al urii și al

---

³³ Tyconius: „Et isti non vivunt aequaliter ut ceteri fratres, sed quasi amore martyrum semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes et martyres nominentur”.

³⁴ Philastrius, *Diversarum Haereseon Liber*, 85 (*PL* 12, 1197-1198).

³⁵ R. Pierce Beaver, „The Donatist Circumcellions”, în: *Church History* 4 (1935), nr. 2, p. 125.

răzbunării³⁶. Acest lucru a devenit evident în timpul răscoalei din anul 340 conduse de „căpitanii sfinților” Fasir și Axido, care s-au remarcat printr-un sadism ieșit din comun, terorizându-și victimele, cărora le trimiteau scrisori de amenințare în care descriau felurile suplicii pe care aveau să le și pună în aplicare când îi prindeau pe cei vizați³⁷.

De fapt unii dintre episcopii donatiști au fost atât de oripilați de excesele aliaților lor încât s-au reunit într-un sinod³⁸ și s-au plâns comitelui Taurinus că „astfel de oameni nu pot fi îndreptați în Biserică”³⁹, reclamându-i că nu acceptă disciplina bisericească și i-au solicitat să intervină pentru pacificarea lor.

În cursul acestei acțiuni conduse de Taurinus numeroși circumcellioni au fost reprimați în târgurile unde se reuneau și câțiva dintre ei și-au pierdut viața în timpul confruntărilor, așa cum s-a întâmplat la Octava în Numidia. Cei uciși au fost de îndată declarați sfinți martiri, iar preotul Clarus din localitatea Subbula i-a înhumat în biserică, acordându-le cinstea de care în mod normal nu se bucurau decât episcopii⁴⁰. Cu acest prilej ierarhii donatiști participanți la un sinod în Numidia au interzis de acum înainte îngroparea unor astfel de persoane în basilici⁴¹.

În ciuda pretențiilor lor exagerate de a se înfățișa ca apărători ai dreptei credințe, în toiul acestor confruntări, donatiștii au ales să cocheteze și cu arienii. Astfel schisma africană și marea erezie orientală păreau să facă front comun împotriva Bisericii Ortodoxe/Catholice. Astfel se explică trimiterea unui exemplar al actelor sinodului semiarian de la Sardica sau Philippopoli din anul 343 episcopului Donatus Magnus. Totuși, aceste contacte ocazionale cu arienii nu au avut consecințe grave asupra purității doctrinei donatiștilor⁴².

Lipsa de carismă a noului episcop catolic al Cartaginei – Gratus – a favorizat creșterea autorității lui Donatus Magnus de Casae Nigra, care revendica pentru sine primatul Bisericii Africane și recunoașterea imperială ca episcop „senior” al Cartaginei. Tratatările purtate cu împăratul Constans au avansat destul de mult și s-a decis chiar trimiterea în Africa a unei comisii cu sarcina să cerceteze situația din teren și să o raporteze monarhului, care urma să aprobe solicitarea lui Donatus.

Cei doi notari imperiali, Paul și Macarie, au sosit în Africa în primăvara anului 347 și și-au manifestat de la bun început simpatia față de clerul cecilian, participând la

---

³⁶ *Ibidem*, p. 126.

³⁷ Paul Monceaux, *Histoire littéraire de l’Afrique chrétienne*, vol. 4, Paris, 1912, p. 31.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Optatus de Mileve, *Libri VII*, III,4, p. 75: „dicuntur huiusmodi homines in ecclesia corrigi non posse”.

⁴⁰ W.H.C. Frend, *The Donatist Church*, p. 176

⁴¹ Paul Monceaux, *op. cit.*, p. 32.

⁴² *Ibidem*, p. 33.

slujbele oficiate de episcopul Gratus. Anarhia africană, brigandajul periodic al circumcellionilor și al aliaților lor berberi, impertinența donatiștilor, rapiditatea cu care se înmulțeau comunitățile dizidente, dar și relațiile suspecte cu arienii, i-au îngrijorat pe reprezentanții puterii centrale. Împăratul Constans s-a considerat totuși suficient de abil și de convingător pentru a restabili pacea și pentru a suprima schisma africană. De aceea a încercat să abordeze situația cu delicatețe, momindu-i pe donatiști cu însemnate ajutoare materiale, pentru a-i convinge să revină pașnic în sânul Bisericii Universale. Prin urmare, Paul și Macarie erau considerați artizanii unității, însărcinați să pregătească unificarea celor două Biserici, împărțind ajutoare comunităților și daruri generoase episcopilor donatiști mai influenți.

Donatus s-a arătat indignat de atitudinea oficialilor, iar când Paul și Macarie au încercat să ia legătura cu el în vederea finalizării anchetei, liderul schismaticilor le-ar fi replicat „quid est imperatori cum ecclesia?” (ce are de-a face împăratul cu Biserica?)⁴³. Mai mult de atât, le-a poruncit clericilor din subordinea sa să ignore deopotrivă cererile comisiei sau vreun ajutor pe care li l-ar oferi cei doi notari. De asemenea, pentru a-și justifica atitudinea față de trimișii împăratului, acum este lansat și răspândit zvonul că în timpul celebrării euharistice săvârșite de Gratus, ei ar fi pus pe sfânta masă un bust al lui Constans și i-au adus jertfe de tămâie⁴⁴. Acest nou element a dus la o antagonizare și mai puternică a maselor care disprețuiau din tot sufletul idolatria și îi asociau pe Paul și Macarie cu administrația persecutoare a lui Dioclețian și a tetrarhiei⁴⁵.

Înțelegând rapid că nu pot ajunge la niciun acord cu donatiștii, Paul și Macarie au raportat acest lucru împăratului, care primise deja din partea lui Donatus o scrisoare mustrătoare⁴⁶. În consecință la jumătatea anului 347 Constans va promulga un edict de unire, poruncind contopirea celor două Biserici rivale sau mai bine spus desființarea tuturor comunităților schismatice și transferarea basilicilor și a celorlalte bunuri pe seama catholicilor.

La 15 august 347 era deja afișat în Cartagina un edict proconsular ce cuprindea măsurile de impunere a decretului imperial, care relua în mare dispozițiile documentului lui Constantin cel Mare din anul 317: cedarea bisericilor, exilarea episcopilor donatiști și interdicția rebotezării⁴⁷.

Cu acest prilej un oarecare donatist pe nume Maximianus a rupt documentul. Drept urmare a fost reținut și supus torturilor, în vreme ce un alt disident, Isaac,

---

⁴³ Optatus de Mileve, *Libri VII*, III,3, p. 73.

⁴⁴ Optatus de Mileve, *Libri VII*, III,12, p. 100.

⁴⁵ W.H.C. Frend, *The Donatist Church*, p. 178.

⁴⁶ Paul Monceaux, *op. cit.*, p. 34.

⁴⁷ Jacques Bernard Nkoa Lebogo, *La querelle sur le baptême: Les divisions de l'Église chrétienne africaine*, Éditions L'Harmattan, Paris, 2011, p. 89.

prezent la incident i-a batjocorit pe catholici, fiind și el arestat și torturat sălbatic, încât a și murit în aceeași zi. Din porunca proconsului trupurile ambilor donatiști au fost aruncate în mare provocându-i și mai mult pe dizidenți⁴⁸

După înfrângerea slabei rezistențe din preajma Cartaginei, Paul și Macarie s-au avântat în Numidia, unde pe măsură ce înaintau erau întâmpinați de o tot mai mare ostilitate. Sentimentul era întreținut de zvonul că notarii imperiali aveau misiunea de a-i pune pe donatiști să jertfească în fața bustului împăratului Constans. De aceea, de multe ori când ajungeau prin sate sau ferme izolate cei doi oficiali le găseau abandonate. Schismaticii se vor grupa în jurul episcopului Donatus din Bagai care va face apel și la circumcellioni pentru a fortifica această cetate, strângând provizii și pregătindu-se de o confruntare armată.

Ținând cont de această situație, Paul și Macarie nu au ezitat să facă apel la Silvestru, *comes Africae*, solicitând trupe cu care să înainteze împotriva circumcellionilor comandați de Donatus. Armata imperială a ocupat pozițiile de atac și s-a năpustit cu sălbăcie asupra donatiștilor, răzbunând torturile pe care un grup de cercetași militari le îndurase în ajun din partea dizidenților. Ofițerii nu au putut face nimic pentru a-și opri trupele dezlănțuite asupra locuitorilor din Bagai. În timpul masacrului episcopul Donatus a fost și el prins și ucis, schismaticii atribuindu-i de îndată calitatea de martir și l-au venerat ca atare.

Demoralizați de această înfrângere, episcopii donatiști din Numidia s-au reunit grabnic într-un sinod și au decis să trimită o delegație de 10 ierarhi în întâmpinarea lui Macarie pentru a condamna violențele, dar și pentru a căuta o soluție de a restabili pacea. Întâlnirea cu oficialul roman a avut loc la Vegesala, în nordul munților Aures, dar s-a soldat cu eșec, episcopii donatiști insultându-l pe Macarie care a trecut îndată la represalii: a dispus să fie bătuti în public cu bastoane, după care i-a eliberat pe nouă dintre ei, în vreme ce pe Marcus, ierarhul care se remarcase prin impertinența lui ieșită din comun, l-a reținut și l-a purtat ca prizonier și trofeu prin localitățile pe care le străbătea, inspirând teamă în rândul donatiștilor. Totuși, o serie de istorici în frunte cu W.H.C. Frend plasează întâlnirea dintre episcopii dizidenți și oficialul roman la 29 iunie 347⁴⁹, deci cu o lună și jumătate înaintea incidentului din Cartagina, ceea ce ar însemna că și confruntarea din Bagai a avut loc la începutul verii, până să fie publicat edictul proconsular.

Cert este că Macarie a reușit să pacifice prin teroare comunitățile dizidente punând capăt rezistenței și preîntâmpinând, cel puțin deocamdată, viitoarele violențe ale circumcellionilor. În cele din urmă, când coloana imperială a ajuns la Nova Petra, Marcus s-a aruncat de pe stânci, sau, potrivit surselor donatiste a fost ajutat de

⁴⁸ Paul Monceaux, *op. cit.*, p. 35-36.

⁴⁹ W.H.C. Frend, *The Donatist Church*, p. 179.

soldați să sară în gol⁵⁰. Schismaticii l-au proclamat de îndată martir, cinstindu-i cu evlavie relicvele și ziua de pomenire, și întreprinzând peregrinaje la locul unde își sfârșise viața la Nova Petra⁵¹. În toamna anului 1933 în timpul săpăturilor arheologice din Ksar el-Kelb (Algeria) – vechea așezare Vegesela – a fost descoperită în stânga naosului basilicii de acolo inscripția „memoria domni Marchuli”, și întrucât acest locaș a aparținut fără niciun dubiu donatiștilor, cercetătorii l-au identificat pe Marcus cu episcopul ucis în timpul lui Macarie⁵².

Acest marș violent condus de „artizanii unității” a creat o impresie negativă atât în rândul donatiștilor, cât și al catholicilor cărora le era rușine să proclame unirea Bisericii pe baza actelor de cruzime comise în mod special de Macarie. De fapt, atât de puternic va fi impactul acestor evenimente în mentalul colectiv nord-african încât se va vorbi de acum înainte despre „epoca lui Macarie” (Macariana tempora) sau despre „persecuția lui Macarie” (Macariana persecutio), iar catolicii vor fi de acum numiți Macarieni (macariani), gruparea lui Macarie (pars Macari) sau Biserica lui Macarie (Macariana Ecclesia)⁵³. Donatiștii își vor cristaliza opoziția nonviolentă prin lucrări din genul Actelor martirice menite să glorifice victimele (*Passio Maximiani et Isaaci*⁵⁴ și *Passio Marculi*) și să exprime disprețul pentru persecutorii neputincioși să corupă sufletele curate ale martirilor, autoritățile romane acționând ca agenți ai diavolului în lupta contra sfinților lui Dumnezeu⁵⁵. Nici împăratul Constans nu va fi cruțat de autorii acestor texte care îl înfierează ca „tiran” și „înaintemergătorul lui Antihrist” (praecursor Antichristi)⁵⁶. Cele două bestii trimise în Africa (duabus bestiis ad Africam missis)⁵⁷ dau dovadă de o cruzime inimaginabilă, iar meritul celor ce îndură

---

⁵⁰ Optatus III, 6 și Augustin, *Contra Cresconium* III, 49,54, consideră și ei că Marcus a fost ucis.

⁵¹ *Passio Marculi*, PL 8, 765.

⁵² Hippolyte Delehay, „Domnus Marcus”, în: *Analecta Bollandiana* 53 (1935), p. 81-89.

⁵³ Paul Monceaux, *op. cit.*, p. 37-38.

⁵⁴ *Passio Maximiani et Isaaci* are forma unei epistole adresată de un anume Macrobius către dizidenți, cuprinzând un lung preambul (1-2), narativul mărturisirii lui Maximianus (3-5) și a lui Isaac (6-10), realizarea unei comparații între cei doi martiri (11), dorința donatiștilor de a-l înhuma pe Isaac (12), aruncarea celor doi în mare (13), ivirea miraculoasă a trupurilor lor și depunerea în morminte (14-16) și epilogul care îmbracă câteva concluzii (17-18). W.H.C. Frend îl identifică pe autor cu episcopul donatist Macrobius al Romei.

⁵⁵ W.H.C. Frend, *Martyrdom and Persecution*, p. 554.

⁵⁶ *Passio Marculi*, PL 8, 761A: „de Constantis regis tyrannica domo et de palatii arce pollutum Macarianae persecutionis murmur increpui”.

⁵⁷ *Ibidem*.

suferințele este cu atât mai mare, cum reiese din acest pasaj din *Passio Maximiani et Isaaci*:

„Astfel acolo s-a purtat războiul între trup și pedepsele corporale, între profanatori și cel devotat, între virtuțile sufletului și mutilări, între ostașul lui Hristos și soldații diavolului, între pătimitor și judecător și, întrucât s-a războit atâta împotriva, el singur (Maximianus) a fost de ajuns să lupte în chip mai slăvit cu mulțimea suferințelor și a vrăjmașilor ca printr-o singură înfruntare să fie reputată mai mult decât o singură izbândă”⁵⁸.

Pentru donatiștii de pretutindeni eroismul dovedit de „martiri” legitima și mai mult poziția lor radicală, chiar dacă momentan nu puteau decât să fie martorii neputincioși ai acestei uniri forțate. Însuși Donatus Magnus a fost silit să părăsească Cartagina și Africa și a fost purtat în exil până la moartea sa, survenită în anul 355, și din acest motiv dizidenții l-au proclamat și pe el martir căzut pentru cauza Bisericii celor puri.

În ciuda triumfului nominal obținut de trupele imperiale, Biserica catolică nu a reușit să valorifice victoria, iar episcopul Gratus al Cartaginei a întârziat să dea curs impulsului creat de Paul și Macarie. În anul 348 sau 349 convoacă un sinod la care participă circa 50 de ierarhi printre care și câțiva donatiști „reînțorși”, dar nu reușește să se impună ca lider al Bisericii Africane, cum o va face câteva decenii mai târziu Aurelian sau Augustin⁵⁹. Pe lângă cele 12 canoane care vizau disciplina eclezială – semn al laxismului instalat de-a lungul schismei – sunt formulate două canoane care fac trimitere specială la donatiști: unul interzicând repetarea botezului (can. 1) și celălalt oprind cinstirea ca martiri a celor care s-au sinucis sau s-au expus conștient unor situații ce le-au fost fatale (can. 2)⁶⁰.

Donatiștii au recuperat rapid pozițiile pierdute așteptând momentul prielnic pentru a se manifesta din nou. Chiar la sinodul din Cartagina din 348/349 episcopul catholic de Madauros se plângea de faptul că sub pretextul reconcilierii și al unificării, episcopul donatist „revenit” i-a acaparat toată comunitatea, situație frecvent întâlnită în Numidia⁶¹, anticipând revirimentul din timpul împăratului Iulian Apostatul.

---

⁵⁸ *Passio Maximiani et Isaaci*, PL 8, 769: „Sic illic bellum gestum est inter corpus et poenas, inter sacrilegos et devotum, inter amini vires et lamiantes, inter millitem Christi et millites diaboli, inter patientem et iudicem et unus sufficit afflictus contra tantum dimicare suppliciorum hostiumque gloriosius multitudinem, ut in uno certamine non unam victoriam reportasset”.

⁵⁹ W.H.C. Frend, *The Donatist Church*, p. 183.

⁶⁰ Karl Joseph von Hefele, *A history of the councils of the church: from the original documents*, V, 70, vol. II, translated by Henry Nutcombe Oxenham, T & T Clark, Edinburgh, 1896, p. 400-402.

⁶¹ W.H.C. Frend, *The Donatist Church*, p. 184-185.

Concluzii

În mod paradoxal, idealul unității tuturor într-o singură mare comuniune euharistică s-a transformat de-a lungul timpului într-una din principalele cauze ale fragmentării Bisericii în entități tot mai mici, plasate pe poziții aproape ireconciliabile. Atunci când calea sinodală se dovedise insuficientă, atât împăratul Constantin cel Mare, cât și succesorii săi au încercat să realizeze unitatea Bisericii fie prin mijloace diplomatice, fie prin impunerea unei decizii arbitrare cu forța. Acest lucru a contribuit și mai mult la antagonizarea părților implicate în conflict, stând mărturie peste decenii că uneori autoritatea seculară a căutat și a apărat cu un mai mare interes valorile creștinismului, în vreme ce orgoliile unor clerici au adâncit și mai mult crizele din sânul Bisericii. Sub pretextul unei rigori morale excesive, astfel de clerici au perpetuat starea de schismă și chiar au încurajat săvârșirea de atrocități înfiorătoare, care nu au nimic în comun cu spiritualitatea și tezaurul liturgico-dogmatic pe care pretind că îl protejează, și, din păcate, astfel de situații sunt la fel de vizibile și în prezent.